

Tillæg til Vore Kirkegårde bind 17 nr. 4

FORENINGEN FOR KIRKEGÅRDSKULTUR

Nye medlemmer.

Afdeling A.

- Nr. 250 Bindslev menighedsråd.
- „ 251 Blovstrød sogneråd.
- „ 252 Årup menighedsråd.
- „ 253 Oppe-Sundby menighedsråd.

Afdeling D.

- Nr. 115 kyrkogårdsföreståndare H. Höglund,
Lidingö 1, Sverige.

Kontingentberegning 1951.

Den 28. juli i år holdt „Foreningen for Kirkegårdskultur“ generalforsamling i Hjørring, som refereret i Vore Kirkegårde nr. 3. Sekretæren nævner her, at bestyrelsens forslag om kontingentforhøjelse vedtoges.

Nogen motivering er det formodentlig uforment at fremkomme med. Den kendes indtil trivialitet fra hverdagen. „Spænd livremmen ind“, lyder den almindelige indvending, og det kan man naturligvis, men så kan foreningen ikke gøre det kulturelle arbejde, den gerne ønsker at gøre, og som formentlig medlemmerne også ønsker, at den skal gøre. Uden penge mister en forening som vor sin slagkraft og derved sin betydning.

Kontingentet for personlige medlemmer i Danmark er for fremtiden årligt 8 kr. (hidtil 6 kr.). For livsvarigt medlemsskab betales fremtidig 100 kr. een gang for alle (hidtil 50 kr.). Kontingentet for personlige medlemmer i udlandet er fremtidig 10 kr. (hidtil 8 kr.). Menighedsråd, kirkegårdsbestyrelser, foreninger og institutioner betaler herefter mindst 12 kr. årligt (hidtil mindst 10 kr.) og modtager herfor 1 eksemplar af „Vore Kirkegårde“. Ønskes mere end 1 eksemplar af bladet, betales 8 kr. pr. eksemplar i kontingent. Bestiller et menighedsråd f. eks. 3 eksemplarer af „Vore Kirkegårde“, bliver det samlede kontingent således 3 x 8, ialt 24 kr. Vi anbefaler menighedsrådene at lade i hvert fald alle medlemmer af kirkegårdsudvalgene samt deres kirkeværge og graver få bladet og erindrer i denne forbindelse om, at kirkeministeriet i skr. af 22. juli 1922 har bifaldet, at kontingentet udredes af kirkens kasse.

Det er naturligvis ikke med glæde vi skrider til kontingentforhøjelse, men det er vor overbevisning, at alle medlemmer alligevel synes, at alene vort smukke tidsskrift rigeligt yder valuta for det beskedne kontingent og derfor fortsat vil slutte op om foreningen, som stadig har en betydningsfuld

opgave at røgte i kulturens og samfundets tjeneste.

Ved udfærdigelse af budgetter (subs. stadfæstelse af sådanne) må det ovenstående beregningsgrundlag lægges til grund, — og vi anbefaler de råd, som endnu ikke er medlemmer, at indmelde sig og budgettere det fornødne. *Hans Røno.*

TILLÆGSSIDERNES STOF

På årets generalforsamling blev der under drøftelserne af bladforholdene bl. a. udtalt ønske om, at oplysningerne fra blade af forskellig slags blev noget fyldigere, mens man til gengæld kunne tænke sig, at resolutionerne blev mere afkortet.

Hvad dette sidste angår skal anføres, at praktisk talt ingen resolutioner fremkommer i fuld udstækning, men allerede hidtil er blevet afkortet, og de, som kun har historisk interesse, vil som regel kun fremkomme med en slags „overskrift“, der viser, hvad der har rørt sig på det pågældende tidspunkt. Sådanne historiske tips mener vi fortsat ikke helt at kunne undvære. For de mere aktuelle skal vi søge i endnu højere grad end hidtil at bruge blyanten til udstregning, idet vi dog gør både os selv og læserne klart, at uden at der vil ske et uheldigt brud på stil og indhold vil omfattende udstregninger her dog næppe kunne realiseres. Forekommer nogle resolutioner enkelte læsere interesseløse, f. ex. på grund af deres lokalkarakter, er der andre læsere, som netop i det lokale finder det læseværdige i VK. At skelne udelukkende mellem principielle afgørelser og enkeltafgørelser er næppe muligt.

Hvad angår nyhedsrubrikerne er det os en glæde at efterkomme ønsket om at bringe noget mere end overskrifterne, ligesom vi i større grad vil bringe selvstændige korte artikler udenfor de faste rubriker; men det må dog være klart, at det af pladshensyn stadig må være nødvendigt så godt som altid at foretage beskæringer i avisstoffet, ligesom vi må anføre, at oplysningerne normalt må stå for det pågældende blads regning og ansvar. Forøgelse af spaltepladsen under dette område kan på ingen måde indvindes ved beskæringer af resolutionerne, hvorfor vi må forudskikke den bemærkning, at bliver vi af en eller anden årsag nødt til at opgive et tillæg på 8 sider (som nu), må der desværre nødvendigvis atter sættes ind med „sparekniven“.

INTERNATIONAL LIGBRÆNDINGS- KONGRES I KØBENHAVN

Af udenlandske kilder fremgår det, at medlemmer af den internationale ligbrændingsorganisa-

tion (*Cremation Federation*) er indbudt til en kongres, som afholdes de sidste dage af maj 1951. Der var bl. a. givet følgende retningslinier: maximum af delegater er 6 fra hvert land, alle manuskripter for diskussionsemner skulle være sekretariatet i hænde inden 20. nov. 50, engelsk, fransk og tysk er kongressprogene.

Efter indbydelsens ordlyd synes kongressen altså at skulle blive en temmelig eksklusiv ting, der i høj grad adskiller sig fra det åbne og gæstfri arrangement, som Dansk Ligbrændingsforening bød på ved den 2. nordiske ligbrændingskongres i september 1928.

STOCKHOLM SKIFTER KIRKEGÅRDS-DIREKTØR

Ifølge pressemeddelelser har Stockholms kyrkogårdsnämnd udset nämndens kamrerare *Tage Attermark* til ny direktør.

Denne meddelelse siger os, at den nuværende kirkegårdsdirektør *Erik Karlsson* nu har forladt sin post. Hvad dette betyder for Stockholms stad og for svenske kirkegårdsfolk, er det ikke her stedet at afgøre eller drøfte. Men dette blad kan ikke undlade ved denne lejlighed at bringe den afgåede direktør sin hjerteligste hilsen med en varm tak for alt, hvad direktør Karlsson har været for udlændinge i almindelighed og for os i særdeleshed.

Lad os begynde med at sige, at det rent praktiske, at direktøren var så let at finde på sit kontor skrås overfor Centralstationen, har været os en stor hjælp — i begyndelsen. Når man senere kom til Stockholm, hændte det ofte, at man også traf direktøren på vej til og fra kontoret, — og det var da så hyggeligt næsten straks ved ankomsten til byen at finde en god bekendt, som gerne ville mere end blot „hils på“. Kommen indenfor hos direktøren var lysten til at hjælpe, berette eller fremvise fuldkommen ubegrænset, og vi er talrige udlændinge, som har studeret de store og omfattende, fine kirkegårdsanlæg i detaljer med direktøren som en udsøgt elskværdig cicerone. At også en af tyskerne fordrevet dansk kirkegårdschef i flere år fandt både arbejde og gæstevenskab i nämndens kontor skal tilføjes.

Det er svært for udenforstående at gøre sig klart, at trods det, at menneskene nu vitterligt lever længere end før og føler sig yngre i de „ældre“ år, bibeholder Sverige 65-årsgrænsen som den yderste for sine tjenestemænd. Når man erindrer sig den smidige og spænstige direktør Karlsson, synes det dobbelt urimeligt, at han ikke skal have lov endnu i adskillige år at virke på den post, som han fyldte så godt. Men vi får altså „takka av“, — og vi gør det da både med beklagelse og med varme ønsker for direktørens otium. Gid der bl. a. må blive mange sollyse dage på vestkysten.

— Og så byder vi den ny direktør velkommen. Også direktør Attermark vil få besøg af kirkegårdsfolk fra nabolandene.

TIDSSKRIFTET BLOMSTER

Vi har ikke lejlighed til jævnlig at beskæftige os med dette blad, som har undertitlen: Nordisk tidsskrift for blomster og binderi, skønt også den branche, som det repræsenterer, arbejder med ting, som i høj grad berører kirkegården. Men vi skal gøre opmærksom på, at det smukke blad i anledning af Dansk Blomsterhandlerforenings 50 års jubilæum har udsendt et 60 sidede blad (nr. 11) med en kronologisk gennemgang af foreningens historie og et væld af gode billeder i relation hertil. Vi undlader ikke også at oplyse, at bladets nummer 10 bringer en del billeder og oplysninger om den så vellykkede blomstercorso i København i september. Redaktør Em. Falko har megen ære af disse numre.

FRA DANSKE DAGBLADE

^{27/8} (Natt. søndagstillæg): Mindelunden i Ryvangen (vers af *Axel Bech*).

^{21/9} (Østsjælland. Soc. Dem.): Istandsættelse til kr. 28,000 på Ny St. Nikolaj kgd. i Køge (anlægsgt. *Poul Rasmussen*).

^{23/9} (Silkeborg Soc. Dem.): Ved licitationen over udvidelsen af kgd. i Serup indkom der tre tilbud, omfattende alle arbejder ved udvidelsen. Kampestenmurer Marius Pedersen, Illerup pr. Alken, 12,450 kr. Arbejdsmandenes kooperative entreprenørforretning i Silkeborg 19,441 kr. Anlægsgartner Knudsen, Ry, 19,940 kr. — På dele af arbejdet ved udvidelsen indkom følgende tilbud: Dræningsmester Otto Nielsen, Nørskovlund, dræning: 3360 kr. Chr. Hjorth, Nørskovlund, stengårder: 2840 kr., entreprenør Alfred Petersen, Oddense pr. Balling, dræning: 2438 kr., stengårder 6890 kr. — Tilbudet fra Marius Nielsen, Illerup, blev antaget. (Havearkitekt: *Johannes Tholle*).

^{26/9} (Aftenbladet): Taarbæk kirke har efter forhandling mellem landbrugsministeriet og kirkeministeriet fået tilladelse til at anlægge grave på et areal, der nu ligger indenfor kirkegårdens område, men ikke har måttet anvendes til gravplads. Tilladelsen er givet på betingelse af, at den nuværende bevoksning med tjørnetræer får lov til at blive urørt, ligesom gravene ikke må beplantes.

^{29/9} (Fr.borg Amts Avis): Ved menighedsrådets licitation i Hellebæk i går angående arbejdet ved kirkegårdsudvidelsen indkom følg. tilbud: Anlægsgt. Willy Olsen, Kbhvn., 39,955 kr. Entreprenør Poul Larsen, Helsingør, 36,850 Anlægsgt. Kjul, Vedbæk, 20,367. (Smede-, murer-

og tømrerarbejdet mangler). Anlægsgt. N. E. Jeppesen, Hornbæk, 19,773. Anlægsgt. K. Leicht Groot, Hillerød, 34,775. Anlægsgartnerne Pedersen og Fuglsang, Kbhvn., 31,05. Anlægsgt. S. W. Fleron, Kbhvn., 20,359. — Smedearbejdet alene: Smedem. Hermann Nielsen og sønner, Helsingør, 2676 kr. — Smede-, murer- og tømrerarbejdet: Smedem. Henning Christiansen, Aalsgaarde, 9533 kr. — Murerarbejdet alene: Murerm. H. Stumpe, Hornbæk, 2275 kr. — Menighedsrådet vedtog at overdrage arbejdet til følgende: Anlægsgt. Jeppesen, Hornbæk, og smedem. H. Christiansen, Aalsgaarde. (Havearkitekt *Johannes Tholle*).

^{30/9} (Fr.borg Amtstid.): Humlebæk menighedsråd har i længere tid arbejdet med udvidelsen af Humlebæk kgd., der efterhånden, som bebyggelsen antager større og større former i kystdistriktet, også kræver mere plads. Menighedsrådet førte i forsommeren forhandlinger med legatbestyrelsen for den smukt beliggende lystejendom „Louisiana“, der tilhører godsejer Busky de Neergaard, om køb af et par tdr. ld. af denne ejendoms jordtilliggende, der grænser op til kirkegårdsarealet, men skilt fra dette ved en lille sø. Menighedsrådet havde tilrettelagt en overførsel imellem de to arealer ved hjælp af et broprojekt over søen, men formanden for menighedsrådet, pastor *Porsdal*, svarer på vor forespørgsel om, hvordan det går med dette projekt, at den kgl. bygningsinspektør gennem kirkeministeriet meddeler, at man ikke kan gå med til et sådant projekt.

^{30/9} (Demokraten): Holme kk. bliver fritlagt ved køb af naboejendom til kgd. (kr. 30,000 kr.).

^{10/10} (Nakskov Tid.): Rødby kgd. skal udvides.

^{19/10} (Aarhus Amtstid.): Arbejdet med udvidelsen af Spørring kgd. iværksættes snart.

^{23/10} (B. T.): Henstilling til magistraten om at frede den ældste del af Assistens kgd., Kbh., som kulturmindestmærke.

^{24/10} (Ny Tid): Der er købt 2400 m² til udv. af Vebbestrup kgd.

^{25/10} (Fr.borg Amts Avis): Anlægsgt. *Jeppesen* er i gang med udv. af Hellebæk Gl. kgd.

^{27/10} (Fyns Venstrebl.): Kirkegårdsbestyrelsen i Ollerup har gennem havearkitekt *Chr. Bækhøj*, Holbæk, fået udarbejdet et forslag til regulering af Ollerup kgd. Alle gravsteder skal ligge i forbindelse med gange.

^{31/10} (Odder Dagbl.): Areal for udv. af Odder kgd. er sikret.

^{2/11} (Jydske Tidende): Udvidelsen af den nye kgd. i Sønderborg, der af ministeriet er godkendt som beskæftigelsesforanstaltning, blev drøftet i byrådet i aftes, hvor man stillede det fornødne areal på tre hektar til rådighed og tiltrådte en

ansøgning fra det fællesudvalg, best. af repræsentanter for kommunen og menigheden, som arbejder med sagen, om, at projekteringen og udarbejdelsen af tegninger samt ledelsen med arbejdets udførelse overdrages stadsingeniørens kontor. Man krævede dog, at man om hele sagen forhandler med kirkegårdsarkitekt *Tholle*, der på så smuk en måde har anlagt den første del af den nye kirkegård.

^{4/11} (Frit Folk): Hvor skal et nyt krematorium ligge? (*Magnus Lund*).

^{4/11} (Folkebl. for Vejen): Der er nu af kirkegårdsbestyrelsens konsulent, *Sven Hansen*, Gentofte, udarbejdet detailprojekt over anlægget af en Nordre kirkegård i Kolding på Dyrehavegårds jorder nord for Dyrehavelejren. Kgd. bliver på ca. 20 tdr. ld. og skal indhegnes med en dobbelt-række tjørn og et trådhegn mod dyr. Selve anlægget af kgd. anslås til 598,000 kr. Dertil kommer vejanlæg fra Dyrehavevej mod nord til 63,000 kr.

^{4/11} (Fr.borg Amtstid.): Med den kendte kirkegårdsarkitekt *Sven Hansen*, Gentofte, som rådgiver har menighedsrådene for Frederiksværk og Vinderød i længere tid drøftet planerne om Vinderød kgd.s udvidelse. Ikke alene menighedsrådet i Vinderød men også menighedsrådet i Frederiksværk er i høj grad interesseret i planerne. Projektet går ud på, at af gdr. Holger Amossen, Vinderød, at erhverve de 5 tdr. ld., som den nuværende vej fra Vinderød by til kirken går midt igennem.

^{4/11} (Aalborg Amtstid.): Der må anlægges ny urnehave på Aalborg Søndre kgd.

^{4/11} (Jyll.posten): Der skal anlægges ny kgd. i Aalborg på ca. 7 ha.

^{7/11} (Jydske Tid.): Vester Nebel kgd. skal udv.

^{7/11} (Hjørring Amtstid.): Menighedsrådet i Børglum har ansøgt om at få tilskud til anlæg af 2 nye kirkegårde, en i Børglum og en i Vittrup. Dette tilskud er nu bevilget af arbejds- og boligministeriet, idet der dog var undtaget godt tusinde kr. Ministeriet var så forsigtig at forlange, at den del af arbejdet, hvortil tilskud ikke kunne fås, skulle laves først.

^{21/11} (Himmerland): Haubro kgd. skal udvides.

^{21/11} (Sønderjyden): Gram kgd. er under udvidelse.

^{23/11} (Heimdal): Den forestående udvidelse af Skærbæk kgd., som har været påtænkt i længere tid, var forleden til drøftelse i menighedsrådet, hvor kirkegårdsarkitekt *Tholle*, Kbhvn., var til stede. Arkitekten forelagde to forskellige planer. Det er meningen at fremskynde arbejdet med udvidelsen mest muligt.

^{24/11} (Frederiksbergbladet): Skal vi begraves i

Brøndbyøster? Fr.berg kommune har sikret sig kgdsareal 5 km fra Frederiksberg.

²⁵/₁₁ (Herning Avis): Af de enkelte udgiftsposter for kirkekassens vedk. i Herning nævnede kirkeværgen beplantningen ved kirke- og kapelplads, der i år er sat til 12,000 kr., hvilket er 5000 kr. mere end normalt. Forhøjelsen skyldes, at et nyt stykke „Afd. K.“, foreslås inddraget under kirkegården. Det drejer sig om et stykke syd for Vestre anlæg. Endv. foreslog kgdsudv. 70 m vej bag kapellet parallelt med hovedvejen asfalteret. Det vil koste 4000 kr. Der er afsat 3000 kr. til beplantning og indhegning af kgdsjorden mod vest. I dette arbejde er også indeholdt en sti langs skellet fra Vestergade til jernbanen.

²⁷/₁₁ (Fyns Socialdemokrat): Skønt det kun er forholdsvis få år siden, at Næsby kgd. blev indviet, må man allerede nu se sig om efter mere plads. Den ved anlæggelsen afsatte og anlagte plads til børne- og urnebegravelser er nu fuldt belagt, og menighedsrådet har derfor i sit sidste møde vedtaget at udlægge ny børne- og urnegrave. Man har overdraget arbejdet til anlægsgartner *Poul Hansen*, Næsby. Den ny plads kommer til at svare til den nu fuldt belagte.

FRA TIDSSKRIFTERNE

Gartner-Tidende nr. 40: Kirkegården ved Garnisons kirke (lidt historie; *O. C. Nielsen*).

Ignis nr. 10: Eldbeg. rörelsen, begravningsforeningarna och entreprenörsförbundet. Hos franske krematister (*O. Övden*). Danmarks mærkværdigste urnelund (supplement til tidligere beskrivelse af Mindelunden i Ryvangen; *Johannes Tholle*). Asken med den ukendte ved trafikens kulmination (om urnegraven ved Helliggejst i Kbh.; *Johannes Tholle*). Sveriges Kyrkogårdsföreståndares årsmöte (referat). — Nr. 11: Hos franske krematister II. Danmarks nye lov om cremation (*Magnus Lund*). Ett besök i Eskildstuna (urnelunde m. v.; *Elma Övden*). Pietetslöshet mot de döda (fortsättes). — Nr. 12: Om forskningarna beträffande ben från fornnordiska brandgravar (*N. G. Gejvall*). Krematoriet i Luleå 20 år.

Landsbygraveren nr. 10: Kursus på Støvring højskole (referat; *Lund Mark*). Fra et kursus på Krabbesholm (referat; *M. L. M.*; fortsättes). — Nr. 11: Fagligt — sagligt. Hvordan skal kisten vende? (*Ejnar M. Bertelsen*). Lidt om penge (løninger m. v.; *Aage Matthiessen*). De gamle grave (deres arb. på kgd.; *J. Silkjær*). Fra et kursus på Krabbesholm (sluttet). — Nr. 12: Juleaften på kirkegården (digt; *Anton Berntsen*). Fra et kursus på Krabbesholm (sluttet).

Menighedsrådenes Blad nr. 10: Landets provster og vore kirkegårde (*C. J. Scharling*).

Månedsskrift for anlægsgartneri, december: To danske kirkegårde (Kbh. Vestre og Mariebjerg; nogle indtryk; *Knut Grobstok*).

Pharos nr. 4: Crematorium Arkitektur (*Harald R. W. Orr*). Crematorium Architecture in Holland (*A. H. Wegerif*). International Cremation Congress, Copenhagen 1951 (indbydelse).

Stenhuggertidende nr. 10: Kære redaktør! (bl. a. om vedtægter på kgd.).

The American Cemetery, august: Our Challenge Today (*Patrick E. O'Leary*). The Story of Philadelphia's Yellow Fever Plague of 1793, The Ever-Changing Cemetery (*F. B. Gallagher*). — September: Lakeview — a Pitoresque New England Cemetery. New Thinking In Garden Mausoleums. — Oktober: Wide Range of Subjects to be discussed at NOA Meeting. Wind Uproots 114 Trees in NY Cemetery (*Frederick H. Kimball*). Many attractive Features in Twin Texas Memorial Parks. Building Good Public Relations (*Stacy C. Leech*). — November: Omaha's Forest Lawn — 359 acres of park-like beauty (*Ray C. Wyrick*). Children study history in a 180-year-old cemetery.

Viola nr. 42 B: Är det lämpligt med ackordarbete vid kyrkogårdar? — Nr. 49: Ny kyrkogårdsdirektör i Stockholm (se artiklen s. 18).

BOGANMELDELSER

Emil Böttiger: Kirkegårdens anlæg og drift. 4°, 336 s., Gyldendal, Kbh. 1950. Kr. 54,— uindb.

Med spændt forventning griber man enhver ny publikation, skrevet til kirkegårdskulturens højelse, således også havearkitekt *Emil Böttigers*, som forlaget har givet et fornemt udstyr i kvartformat, kunsttrykpapir og et væld af illustrationer. Men udstyret er nu engang ikke det væsentlige ved noget som helst, måske mindst ved en bog, og det er beklageligt at måtte sige, at indholdet, bortset fra medarbejdernes bidrag, i kvalitet ingenlunde svarer til udstyret.

Værket er opdelt i 16 afsnit, hvoraf de 13 er skrevet af *Emil Böttiger*, medens de 3 skyldes andre forfattere. Professor, dr. theol. *P. G. Lindhardt* giver således på 13 sider en fin redegørelse for kristen gravskik gennem tiderne. Forfatteren indrømmer, at den måde, hvorpå kirken fra gammel tid har røgtet sin opgave som kirkegårdens vogter, hverken har været forsvarlig eller sømmelig, og selv om det beklages, at kirkegårdene i flere byer ikke mere er kirkelige anlæg, nægtes det ikke, at de ved at være blevet kommunale har vundet i skønhed og orden. Når professoren

imidlertid bruger udtrykket „en rentabel forretningsvirksomhed“, er en antegnning på sin plads. Kirkegårdsdrift er ingenlunde rentabel. De københavnske kirkegårde koster således over en million kroner om året at drive, selv om taksterne er skyhøje. Rigtigheden i professorens bemærkning om, at en fredningstid på 20 år under alle omstændigheder er for lidt, kan også diskuteres. Hvis omsætningen i graven ikke er sket på 20 år, er forholdene normalt af en sådan art, at 10 eller 20 år længere fredningstid næppe gør nogen forskel.

Særdeles læseværdigt er ligeledes sognepræst *Holger C. Dahls* betragtninger over nutidens gravmonumenter, set specielt fra et kristeligt synspunkt. Han vender sig med foragt mod kolossalmonumenterne, der repræsenterer tilbedelsen og ærefrygten for den døde, som dog er afklædt al menneskelig storhed, og anbefaler servitutter indført, så ingen sten må være over en vis højde m. v., at ingen kan prale unødigt i sten og gøre forsøg på menneskedyrkelse. Afsnittet er ledsaget af en række billeder af kunstnerisk værdifulde og talende gravsten.

En sand guldgrube af oplysninger er stiftsfuldmægtig cand. jur. *H. V. Muncks* redegørelse for lovgivning og administration. Afsnittet er på 36 sider og meget værdifuldt. Alene af hensyn til dette ene afsnit kan anskaffelse af bogen meget anbefales alle interesserede, der her får ethvert tvivlsspørgsmål klaret. Der ligger et kæmpearbejde gemt i den kyndige forfatters systematiske og klare udregning af *alle* juridiske forhold vedr. kirkegårde.

Og hermed er desværre det bedste sagt om denne bog, hvis kapitalfejl ikke er dens uklare fremstillingsform, uheldige billedmateriale, idelige gentagelser, svigtende logik eller mangel på system eller orden, da alt sligt ingen skade kan gøre, men den, at forfatteren forsømmer at skelne klart mellem to i bund og grund så forskellige kirkegårdsformer, som landsbykirkegården og centralkirkegården, og derved kan komme til at anrette slemme ulykker landet over, idet det med føje kan befrygtes, at menighedsråd lader sig inspirere af forf.s skitser og forklaringer til at give deres kirkegård et kristeligt præg ved anbringelse af ryghække i siksak, placering af „små praktiske forhøjninger“ og plantning af japanske kirsebær og andre viderværdigheder. Hermed skal naturligvis ikke insinueres, at sligt er forf.s opfattelse af en landsbykirkegårds rette udseende, men hans mildest talt rodede fremstilling kan afstedkomme, at den mindre kyndige tror det.

Forf.s hovedtanke, der går igen atter og atter, er den, at vore kirkegårde og gravsteder er uden åndeligt indhold, og at det er havekunstens opgave

at gøre dem til levende vidnesbyrd om det kristne opstandelseshåb. Det lykkes ham dog ikke noget sted at bibringe læseren et klart begreb om, hvorledes noget sådant skal virkeliggøres. Sandheden er også den, at det ikke er muligt. Med jordformer, fliser og planter kan vel skabes en stemning, men at mene, at der med slige sager kan gives udtryk for noget etisk, endsige kristeligt, er konfusion. Kristendomsforkyndelse kan kun ske med ord. Forf. går så langt, at han pag. 101 fastslår, at kirkegårdens *væsentligste* opgave er at bære vidnesbyrd om troshåbet. Her er det vist talen, der holder taleren, for en kirkegårds væsentligste opgave er nu engang den at være begravelsesplads. De mange vidtløftige havekunstneriske betragtninger får en til at mindes havearkitekt *P. Wads* kloge ord: „Sikkert ville kunsten være bedre faren, om man i stedet for at tale så meget om den søgte at løse foreliggende opgaver på praktisk og hensigtsmæssig måde.“

Under kapiteloverskriften „Fremtidens kirkegårde“ findes beskrivelser, planer og perspektiver af udvidelser af Roskilde, Holbæk og Grenaa kirkegårde, alle af forf. og udført i trediveerne, og man spejder her forgæves efter de kriterier, der skulle adskille disse anlæg fra hr. Böttigers profane kollegers, hvis arbejder overhovedet ikke værdiges eet ord. I en nutidig bog om kirkegårde kan en omtale af et så fint arbejde som Mariebjergkirkegården af *G. N. Brandt* anstændigvis ikke udelades. Det har just den kunstens hellige enfold over sig, som forf. pag. 153 priser, hvad ingenlunde kan siges om Böttigers egne planer og perspektiver. Særlig de sidste er meget slemme. Heldigvis har dog Roskilde kirkegårds udvidelse, som ingenlunde adskiller sig i kristelighed fra de gamle afdelinger, kun ringe lighed med de viste perspektiver af akser, specielt perspektivet pag. 104, hvis falskhed enhver iøvrigt kan overtøye sig om ved at studere planen. Efter perspektiverne fra Holbæk kirkegård at dømme, er denne nærmest en herregårdshave, såre rig på rene havemæssige motiver, uagtet forfatteren pag. 148 og mange andre steder rigtigt fastslår, at sådant skal undgås. Klinkevandkummen med tilhørende brolagt plads med indlagte klinkemønstre samt gravstedsplanerne (pag. 255, 258 og 259) repræsenterer det modsatte af de principper om ensartede materialer, som forf. hylder pag. 178 og flere andre steder. Om Grenaa kirkegård skriver forf., at hans tanke har været, at midterpartiet skulle virke som et midterskib i en kirke, hvilken tanke dog er grundigt forfusket ved anbringelse af lavkronede småtræer i rummet.

Pag. 62 gøres det gældende, at alle gravpladser bør have samme størrelse ud fra et kristeligt syns-

punkt: i døden er alle lige, og gravstedernes størrelse derfor ikke må afspejle ulighederne i samfundets sociale vilkår, medens forf. pag. 202 mener, at det kun er i jorden, at alle er lige. Gravstedanlæggene må hellere end gerne afspejle sociale uligheder, således at godsejerens gravsted anbringes monumentalt mellem godsets funktioners etc.

Når forfatteren anbefaler anvendelsen af dødt materiale til gravstedanlæg (et helt afsnit handler herom), fordi man hermed bedre gennem årene kan fastholde gengivelser af kristne symboler end med planter, må hertil bemærkes, at de fleste af disse symboler i tidens løb nok har mistet ethvert kristeligt indhold. Hvad mener man f. eks. om 3-, 5-, 6- eller 8-kanter, cirkelen eller 3 cirkler, flettet ind i hinanden? Slige tegn siger ikke et nutidsmenneske nogetsomhelst, og anvendt på gravsteder falder de nærmest ind under begrebet hittepåsomhed. Pag. 177 advarer forf. mod al imitation, det uægte efterlignede, fordi intet kan være sandhedens Gud mere imod, men underviser alligevel pag. 260 læseren i den teknik at få beton til at iludere som sandsten. Imidlertid synes forf. at nære særlig megen hengivenhed for dette materiale, idet han bruger ikke mindre end 18 sider til en grundig gennemgang af betonfabrikernes „beton-A-B-C“, uanset at han forudsætter teknikken kendt selv af landhåndværkere, og derfor kun vil „optrække nogle hovedpunkter.“

Forf. anbefaler rigtigt at undgå mange forskellige træarter på samme kirkegård, men bringer alligevel nogle meget omfangsrige plantelister, snart på dansk og snart på latin, ordnet efter højst mærkværdige principper. Således finder man hængebøg og hængeask i listen over træer med lys og let kronedannelse. En anbefaling af de pralende japanske kirkebær står i skærende modstrid til forf.s bemærkning pag. 147 om kirkegårdens rammer, der ikke må dominere over gravstedernes blomster, men være diskrete led. Er der noget disse Hisakura'er og Shidare Sakura'er ikke er, så er det diskrete. Selv på gravsteder anbefales disse udprægede villahavevækster, der ikke repræsenterer dødens alvor, men livets fest og glæde, og derfor burde bandlyses fra enhver kirkegård.

Forf. fordømmer anvendelse af gravgårde ud fra den helt forkerte opfattelse, at de understreger klasseforskelle. Sandheden er dog den, at gravgårde blot tjener til at opdele eller sortere kirkegårdenes forvirrede monumentsamlinger, hvad der er en stor æstetisk fordel, men det er ligesom forf. slet ikke har øje for monumenternes altbeherkende dominans over kirkegårdenes levende bygningselementer, der vejer så lidet i forhold til de tunge sten. Der er ikke andet at gøre end at skjule

dem mest muligt, hvis kirkegården skal være æstetisk tålelig. Selv om forf. ikke kan lide gravgårde, anbefaler han dog pag. 122 ryghække, endda i en højde af 1,50—2,00 m, der isolerer gravstederne omtrent ligeså grundigt.

I afsnittet om kort og protokoller skriver forf. fejlagtigt, at nummerpæle først får betydning, når gravstedet sløjfes, og ingen mere husker den begravede, og om de eksisterende protokoller, at de mangler en rubrik til notering af oprettede vedligeholdelseslegater. Det sidste er ganske vist rigtigt, men til gengæld har de en anmærkningsrubrik med rigelig plads til slige og andre notater.

De første 14 sider af hovedforfatterens stof er ren jordbundslære, endda delt i 2 afsnit. Den fulde tilegnelse kræver kendskab til kemi og biologi, der dog ikke bringes, sålidt som mineralogi, opmålingslære, botanik og andre grundfag, der med ligeså stor ret som jordbundslære kunne være medtaget. Bortset fra lidt oplysninger om formuldning af døde legemer, gentages det, som praktikerne har brug for, senere hen, så alt dette må nærmest karakteriseres som fyld. Positivt urigtig er angivelsen af luftens kulsyreindhold. Det er 0,03 % og ikke 0,3 %. Det næste afsnit om jordforbedring bringer et større stykke om dræning, men ingen dræningsplaner. Under henvisning til forf.s bemærkning pag. 48, at man gør bedst i at lade en opøvet ekspert både udarbejde dræningsplan og udføre selve arbejdet, kunne en mindre omstændelig behandling af emnet i en håndbog til populær brug nok være på sin plads.

Ligbrænding og urnehaver får kun 9 sider ialt, hvoraf de 5 endda er historie og lovgivning. Uanset overskriften omtales urnehaver ikke med eet ord. De resterende 4 sider er polemisk bestemt og tildels af usømmelig art. Man kan som bevis for et postulat om, at ligbrænding kan føre til foragt for menneskelivet anstændigvis ikke disse op med rædselsberetninger fra tyske koncentrationslejre.

Stikordsregistret er meget mangelfuldt og giver alt for få henvisninger. Forgæves leder man efter f. eks. kompostjord, midlertidig ordning, forsømte gravsteder o. m. m. Talrige emner findes behandlet adskillige steder, støttenumre således pag. 144—46 og 184—86, for at nævne et enkelt af flere eksempler. Omtale af fredningsturnus findes under „valg af areal“ og et kapitel, der hedder: „Planter til gravstedsbrug“ er udelukkende betragtninger over kristelig gravstedkunst; roser anbefales plantet med en afstand på 45—65 cm mellem planterne og noget mere mellem rækkerne. Der bliver ikke plads til mange på et almindeligt gravsted. Den levende plante og den døde sten nævnes som eksempler på natur og kunst, skønt det er stenene, der repræsenterer naturen og plan-

ten nærmest kunsten, da den er et forældet kulturprodukt i den form, den bruges på gravsteder. Pladshensyn forbyder anm. at fortsætte.

Bogens billeder gør gennemgående et noget forældet indtryk og står ofte i modstrid med det, der siges i teksten. Billederne pag. 202 og 204 er oplagte eksempler på „menneskeforgudelsen“. Pag. 88 viser et stygt billede, der formentlig forestiller en villahave i firserne; pag. 124 til gengæld et meget smukt, der opgives at være fra en svensk kirkegård, men i så tilfælde absolut må falde ind under det natursværmeri, som forf. kraftigt ivrer imod. Gang på gang viser billeder, anbragt side om side, nøjagtig det samme motiv, således pag. 98, pag. 138 og flere andre steder.

Hvad litteraturlisten angår, må det vist siges, at forf. har brugt afdøde admiral *Nelsons* praksis for anvendelse af kikkerter, da han bl. a. ikke engang ser nærværende tidsskrift, som han dog engang redigerede. Af de sidste 25 års ret righoldige kirkegårdslitteratur nævnes overhovedet kun provst *Exners* lille bog fra 1948.

Bogens tilegnelse besværliggøres af forf.s uhyre omstændelige fremstillingsform foruden af rent stilistiske mærkværdigheder, således pag. 71: Sivebrønde kan dog anvendes på vandholdig jord, navnlig hvis brøndene sættes i forbindelse med grundvand i bevægelse, hvortil sivebrønde da må sættes i forbindelse, — pag. 180: Anvendelse af portaler kan undertiden være lagt således... Liggende eksempler er legio. Bogen må karakteriseres som en samling råmateriale, der ubearbejdet forelægges læseverdenen. De talrige gentagelser taget i betragtning kunne stoffet med lethed nedskrives til en trediedel. Bogen er som nævnt opdelt i afsnit, men forf. tager kun i beskedent omfang hensyn til overskrifterne, men skriver sig gang på gang ind på emnet uvedkommende sager, ja tillader sig endda at tilsidesætte sine medarbejdere ved også at behandle deres stof, som om det ikke var gjort godt nok, således både i afsnittene om kirkegårdsplaner og økonomi længere historiske udredninger og i afsnittet om ligbrænding en fremstilling af disses lovregler, der findes meget bedre udformet i stiftsfuldmægtig *Muncks* afsnit. Har forf. ikke gjort sig den ulejlighed at gennemlæse sine medarbejderes artikler?

Med disse kritiske bemærkninger skal naturligvis ikke være sagt, at bogen ikke rummer talrige gode og rigtige ting; naturligvis gør den det, men altfor mange eksakte oplysninger drukner i et væv af filosofiske eller opbyggelige betragtninger, hvor det praktiske ofte glemmes, således instruktion i vejbygningen, undervisning i behugning og lægning af fliser m. m. m. Der er ikke eet ord om bekæmpelse af plantesygdomme; redskabslære

savnes ganske o. m. m., hvilket altsammen gør forlagets bemærkning bag på bindet, at her er bogen, hvor man på eet sted kan finde de oplysninger, man har brug for, så temmelig illusorisk.

Hans Røno.

Håndbog for bygningsindustrien (HFB) 13. 4°, 848 s.

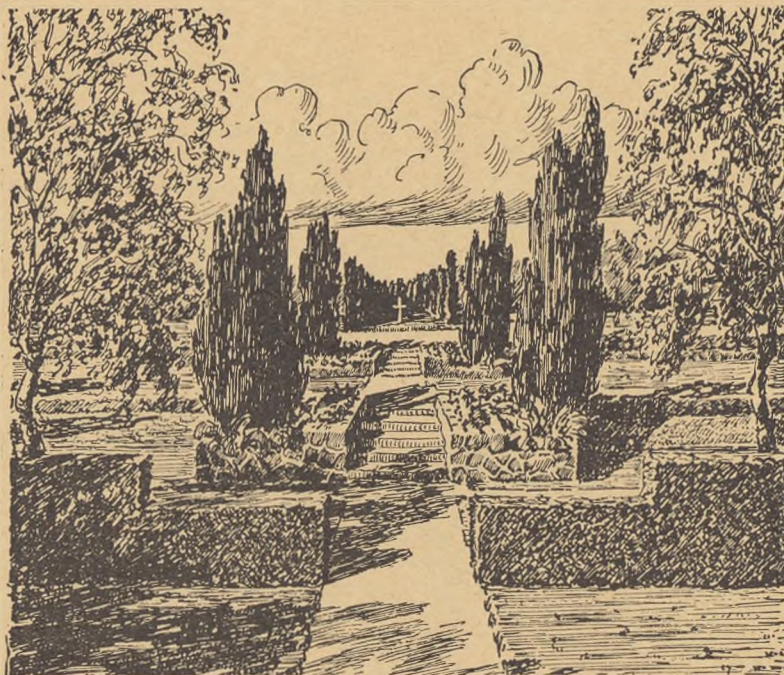
Den 13. udgave af HFB er kommet og indledes med et forord af Københavns grundejerforenings formand. Den nye retskrivning præger værket, og kontakten med de tidligere udgaver er fastslået ved både en fortegnelse over udgavernes forfattere og et tekstregister til alle årgange, hvilket har stor praktisk værdi. I værkets artikler og annoncer afspejler sig de skiftende tider på fornøjelig måde, både i stort og i småt, huse og detaljer. For forbrugerne er oplysningerne om, hvad der kan fås og hvor det kan skaffes fra af største værdi, og for leverandørerne er det en nødvendighed at kunne oplyse både teknikere og forbrugere om markedet. Undertiden kan der dog øjensynligt gå så lang tid mellem indsamling af stoffet og det publicering, at oplysningerne er blevet forældede, når værket udkommer. Noget sådan gælder f. eks. for redaktionen af havekunst (s. 538), kontingentet til Foreningen for Kirkegårdskultur (s. 543), bestyrelseslisten for hovedstadens forskønnelse (ibid.) og for ministeriets benævnelse (s. 567).

Dansk havekalender. 7. årg., lommeformat, Rasmus Naver, Kbh. 1950.

Under redaktion af havearkitekt *Eigil Kiær* og 3 redaktionsudvalgsmedlemmer er udsendt 7. årg., der følger den ny retskrivning med undtagelse af sprøjteplanerne og manglen på svenske å-er. Skønt vejret i Danmark er såre lunefuldt, og forårets komme fra år til år kan veksle med mange uger, gør man dog vovestykket i 1950 at fortælle om, hvilke arbejder man uge for uge må udføre i 1951. Lad os håbe, at noget kan holde.

Jenssens Lommebog for Gartnere og Havevenner. 41. årg., lommeformat, Branner og Korch, Kbh. 1950.

Den foreliggende lommebog er nu i sit 41. år under redaktion af *Mogens H. Dahl*, og udgivelsen er overtaget af de nyligt sammensluttede *Branner & Korch*. Hverken redaktør eller udgiver kan have haft store besværligheder, for den for masser af år siden fastlagte ramme er brugt indtil stereotypi, den gamle retskrivning er bibeholdt, og en mængde oplysninger er ikke ført ajour. Lad os af ganske tilfældigt udpluk nævne, at Fællesråd for havekunst for flere år siden har fået navneforandring (s. 18), Foreningen for kirkegårdskultur for endnu større årrække siden ny adresse (s. 20), og at adressen for Østifternes Haveselskab heller ikke er ført ajour (s. 15).

EMIL BØTTIGER
KIRKEGÅRDES ANLÆG
OG DRIFT

Med bistand af: Professor, dr. theol. *P. G. Lindhardt*. Sognepræst
Holger Dahl. Stiftsfuldmægtig, cand. jur. *H. V. Munck*.

Et værk, der samlet og udtømmende behandler alle de mange problemer — kirkelige, kunstneriske, hygiejniske, økonomiske, administrative, praktiske — der knytter sig til anlæg og drift af kirkegårde.

De 16 afsnit behandler emner som: Kristen gravskik ned gennem tiderne — Betingelser for døde organismers opløsning i jorden — De forskellige jordarters egenskaber — Planer til kirkegårde — Kirkegårdes beplantninger — Kirkegårdes indhegninger — Graven og gravstedet — Ligbrænding og urnehaver — Kirkegårdenes økonomi — Gravmonumenter — Kirkegårde i lovgivning og administration m. v. Der er udførlige stikordsregistre og ca. 300 fotografier, tegninger, kort og planer.

»Kirkegårdes anlæg og drift« henvender sig til præster, ledere af kirkegårde, gravere, havearkitekter, stenhuggere, menighedsråd m. v.

Pris uindb. kr. 54.00, solidt indbundet kr. 65.00. Værket leveres på nemme månedlige rater.

Værket anbefales af formanden for Den danske Præsteforening, sognepræst Carl Bay, provst Johs. Asmund, Ørsted, professor, dr. theol. Regin Prenter, Århus universitet, sognepræst J. Exner, Hald, fhv. kirkegårdsinspektør Chr. Bech Skrydstrup, Vestre kirkegård, og provst H. K. Hein, Grenå.

GYLDENDAL